

РАЈНОЛД ЛУБЕНАУ О БЕОГРАДУ И СРБИЈИ 1587. ГОДИНЕ

Путни дневник Рајнолда Лубенауа: *Beschreibung der Reisen des Reinhold Lubenau*, објављен 1915. године у Кенигсбергу (*Mitteilungen aus der Stadtbibliothek zu Königsberg i. Pr. VI*), остао је сасвим непознат нашој науци. Међутим, у низу до сада издатих путописа ово дело и својом обимношћу и разноликошћу података које нуди, заузима, несумњиво, веома угледно место. Због тога ћу из њега превести део који садржи опис пута кроз југословенске земље обухватајући притом, ради чувања целине текста, читав одсек пута Будим — Софија.

Рајнолд Лубенау родио се 5. августа 1556. године у Кенигсбергу у Пруској, као син пивара. Учио је од четврте године парохиску школу која је у то време уживала добар глас. У раној младости родитељи га дају у кућу Јакоба Монтана, личног лекара и дворског апотекара пруског војводе Албрехта. У овој гостољубивој кући највише се причало о свету и необичним доживљајима које су путници преживели; све то снажно је утицало на дечакову машту и разгарало у њему жељу да и сам посети те стране земље, нарочито Италију. Са петнаест година завршава школовање и отпочиње да учи у апотеци; ту га његов очински настројени пријатељ уводи у тајне фармације. После две године, одласком у Пољску, започиње његово путовање које ће трајати читавих шеснаест година. Обићи ће, најпре, целу Немачку и Угарску, задржаће се, затим, неко време у Риги и Вилму где постаје лични лекар ердељског војводе Стефана Баторија. После тога одлази у Беч и као апотекар прикључује се

посланству Рудолфа II које носи годишњи данак на Порту. Посланство је предводио царски посланик Бартоломеј Пец. На пут су пошли фебруара 1587. године. Путују Дунавом до Београда, а одатле Цариградским путем кроз Србију и Бугарску. Поред подробног описа места кроз која пролази, Лубенау даје и необично занимљиве податке етнографске природе. Изузетно је опширан опис тадашњег Цариграда; његових грађевина и утврђења, живота на тргу и улици, у сарају као и у кући немачког посланства. Говори доста и о карактеру турског народа и положају Османског царства. Дуже задржавање у Цариграду пружило му је могућност да посети Малу Азију и види места Брусу, Никеју, Никомедију и рушевине Халкедона. При крају свог боравка у Цариграду долази у сукоб, због верске нетрпељивости, с оратором Б. Пецом и бежи у енглеско посланство, а одатле, посредством енглеског амбасадора, доспева на турску галију која је предузимала кружни пут по Медитерану. Тако је Лубенау у највећој мери задовољио своју страст за путовањем. Поново је посетио Малу Азију и рушевине Троје, затим Тенедос, Лемнос, Атину, Коринт, Тунис, Александрију, Кипар, Родос, Хиос, Кикладска острва, јадранску обалу, на којој помиње Дубровник и Задар, и Венецију. Октобра 1589. враћа се преко Шлезије у Кенигсберг и тако завршава своје путовање. После тога ту се, углавном, стално настањује, два пута се жени, а 1603. године постаје сенатор. Свој путни дневник написао је три године пре смрти. Умро је 17. маја 1631. године. Његов син,

рођен 1620. године, који је носио његово име с додатком „Млађи“, био је дворски судски саветник и професор права. Добио је племићку титулу на основу заслуга свог оца у посланству на Порти.

Писан живо и пластично, са израженим даром за уочавање, путопис Рајнолда Лубенауа пружа обиље података низу научних дисциплина: историји, етнографији, археологији, епиграфици, геологији, ботаници и зоологији. За писање историјског дела аутор се служио, како је утврдио издавач овог путописа W. Sahm, делима старијих аутора и тај део је, као и у већини путописа, готово без вредности, нарочито за старију историју, док су описи места кроз која пролази, народа и обичаја, настали, углавном, на основу лично виђеног и доживљеног. Оно што овим описима даје посебну вредност то су подробност и знатна објективност. Колико сам могла да проверим, Лубенау је, као, уосталом, и већина путописаца, непоуздан само када су у питању бројеви. Што се тиче описа места на нашој територији, на пример, Лубенау даје низ података који се не налазе у до сада коришћеним делима ове врсте и тиме у знатној мери обогаћује наша знања о периоду о коме је овде реч. Узевши у целини, путописном делу Рајнолда Лубенауа мора се у доста богатој путописној литератури XVI века дати веома угледно место.

Рукопис овог путописа налази се у Градској библиотеци у Кенигсбергу. Укупно обухвата 884 стране великог формата и читав је писан руком аутора. Приликом објављивања путописа издавач W. Sahm трудио се да текст максимално остане веран оригиналу; уведена су само велика слова и интерпункција је прилагођена савременом правопису. Маргиналне белешке аутора издавач је унео у текст обележавајући их звездицама, што сам и ја задржала. Што се тиче питања географских и личних имена, нисам се, из много разлога, могла држати једног устаљеног принципа. Давала сам у тексту правилан и наш облик имена где је то било могуће, у свим осталим случајевима, а то значи кад је облик имена био у знатној мери искварен или непознат, задржала сам га дајући, у оба случаја, потребне напомене. Пошто су многа насеља у то време могла да имају неколико имена, како и сам путописац на више

места истиче, он их је све марљиво и бележио. Међутим, у извесним случајевима он наводи више имена која су, чини се, само искварени облик једног; можда је понекад ту реч о имену које је тада заиста и живело, а затим без трага ишчезло, а можда је у питању једно исто име које су припадници разних народа, који су ту живели, различито изговарали. Ја сам, у тим случајевима, ради веродостојности текста, давала увек сва имена. Моје допуне текста дате су у угластим заградама. Што се тиче напомена издавача, преузела сам само мали број, јер је текст понегде погрешно коментарисан или, што је чешће, коментари су изостали. Као и издавач, задржала сам, ради лакшег сналажења, назначене стране рукописа.

На крају, пријатна ми је обавеза да захвалим дру Р. Самарцићу који ми је уступио путопис и дру И. Пудићу на помоћи у превођењу.

Beschreibung der Reisen des ehrenvesten, namhaften und wolweisen Herren Reinholdt Lubenauen des Eltter, Rahts- verwandten der loblichen Altenstadt Königsbergk in Preussen, so ehr im Jahr 1673, 5. Augusti angefangen und ao. 1689 den 17. Octobris glucklichen vollendet und in sechs Bucher getheilet, darinnen alle sein Leben und Wandel, sowol wie es im auf dieser Reise wunderlich ergangen, beschrieben zu Lob, Preus, Ehre und Danck dem ewigen, almachtigen, barmhertigen Gott, dehr in wunderbarlicher Weise auf dieser seiner Reise erhalten, beschutzet und beschirmet und widerumb frisch und gesundt in sein liebes Vaterlandt bracht hatt.

Reinholdt Lubenau

Grb und Unterschrift auf Blatt 1-ter Handschrift. Verkleinertes Facsimilé

Грб и потпис на првој страни рукописа. Умањени факсимил

Les armoiries et la signature à la première page du manuscrit. Facsimilé en réduction

Једанаесто поглавље

ОПИС НАШЕ ПЛОВИДБЕ ОД БУДИМА¹
ДО БЕОГРАДА²

Двадесет четвртог фебруара био је Господин оратор са племићима, на једној шајки или бродићу, поново позван код паше. Тада су лађе пустили преко скеле и одвукли иза пашиног сараја. И пошто се оратор опростио

114

од паше, вратио се са племићима на брод и дошли су до једног хладног водоскока, удаљеног пола миље, на левој страни Дунава.³ Капетан бродова и Дунава дао нам је пратњу десет шајки, њихови топови опалили су неколико пута. Ужинали смо крај водоскока и после завршене ужине капетан је Господину оратору предао власт на Дунаву све до Београда; да заповеда по својој вољи, и опростио се од нас; [опростили] су се, такође, брат Господина оратора, његов сестрић и други Италијани који су нам дати од Беча доводе као пратња и чија се имена могу наћи у мом споменару. Пошто је Господин оратор већ био замолио пашу да им да пратњу до тврђаве Тате,⁴ која је наша погранична караула, пратња је иступила, и пошто их је све благословио, вратили су се са капетаном у Будим. Ми смо продужили наш пут и увече касно стигли у једну варошицу, звала се Ковин,⁵ неки је зову Српско Трговиште,⁶ Хрвати је зову Српски Ковин.⁷ Земља се зове *Insula Cibolika*⁸ и свуда се употребљава српски језик: будући да ту станују сами Срби, говоре готово хрватски. Чим смо ту стигли, отишли смо са јаничарима у две њихове цркве које су пуне икона од којих се нарочито истиче [икона] св. Николе у стилу грчке и руске цркве. Ми смо унутра нашли и грчке књиге;⁹ јер већина су припадници грчке вере, осим неколицине, који су цвинглијанци. И цвинглијански пастор нас је одвео у своју цркву; то је била само једна празна кућа, у средини је стајао прекривен сто и неколико столица унаоколо са

115

прекривачима. Иначе, зидови су били голи и ништа више није било унутра да се види. Турци су, дакле, трпели разне религије. Ми смо поново отишли на наш брод.

Двадесет петог фебруара отпловили смо, пре зоре, даље [и] дошли до једног лепог трговишта које се звало Велики Пакш,¹⁰ које још припада његовом краљевском величанству, као и Турцима; и војске и једне и друге стране често га посећују. Они не смеју ником да помогну; догоди се често да спреда у кућу уђе неки царски војник, а позади изађе Турчин и побегне. Предвече смо стигли у Толну,¹¹ названу Алтиниум,¹² једну баш прастару варош. Становници су прави протестанти и били смо код пастора који је био из Витенберга. Ту почиње Доња Панонија; то је чак лепа варош која је и раније била утврђена, али, сада су зидови сасвим порушени. У њој станују многи угарски трговци, али има, иначе, и доста турских трговчића, јер је варош на веома добром положају. Хришћани из Јегра¹³ и других хришћанских пограничних караула долазе свакодневно до ове вароши. Успут смо видели много опустошених цркава. Ми смо ту преноћили.

Двадесет шестог фебруара путовали смо даље и видели, издалека, са десне стране, на једном брду, тврђаву Сигет.¹⁴ Целог дана смо путовали кроз лепа поља и шуме и предвече смо стигли на једну лепу ливаду. У равници смо видели, поред неког великог порушеног утврђења, једну велику варош. Изгледа да је бискупија Калоча¹⁵ лежала унаоколо, али сада сасвим опустошена.

Двадесет седмог фебруара, у један сат по подне, стигли смо до [места] где Драва¹⁶ или *Dravus Fluvius*, која је пловна, утиче у Дунав и тече чак испод Бељака.¹⁷ Иначе, стално смо путовали веселим пољима у којима је свуда пасло мноштво стоке; добри волови и друго и све је врло јевтино.

116

Јер то је најбољи део Угарске коме ништа не недостаје; овај крај није хранио само Угарску, него целу Немачку, Хрватску, Босну, чак до Италије, јер постоји велико обиље изврсне стоке, велико обиље жита и нарочито изврсног вина, што треба жалити и оплакати да је тако једна изврсна земља пала у руке непријатеља. Овде свуда унаоколо има најбољих и најскупоценијих рудника злата, сребра, бакра, и других метала. Данас су пекли колаче у пепелу зване погаче, а то су широке лепиње справ-

љене само од воде и брашна и печене под пепелом; немају другог хлеба, нису сољене, али када су топле имају добар укус, уз то се служи и добро вино. Ова врста колачића није нова него се такав хлеб помиње и у трећој књизи о царевима, у 19. глави, и у 7. глави [књиге пророка] Осије, Латини су га називали *panes sub-cineritii*. Исто тако читамо у првој књизи Мојсијевој, у 18. глави, да је Сара, тројици људи који су се појавили Авраму и одвели га у Содому, пекла на брзину такве колачиће; такви су нађени на свим местима у паганству и у источним земљама, нарочито код варвара, у Африци и у Египту где нема дрвета. Ту праве, најпре, на самом песку, ватру од сувог камиљег измета или од стрњике пиринча или од памука; док то гори, мешају тесто које је сасвим танко од брашна и воде; кад ватра изгори, разгрну је у страну и сипају тесто на врели пек или земљу и пепелом и угљем запретају тесто, оставе га да се тако пече док се ватра сасвим не угаси. Затим обришу колаче, неки преливају уљем, уколико га

117

имају; тада је мом гладном желуцу [тај колач] веома пријао, али га до сада још нисам сварио, што и сада код куће осећам и често морам да се жалим. За њих немају посебне пекаре него их пеку жене и девојке, нарочито када дознају да ће пропутовати странци; долазе им у сусрет са колачима и киселим млеком у зделама. На овом месту је све врло јевтино; једна кокош за аспру, једна лепа овца за 30 аспри, највише 35, а њих 80 вреди један талир. У два сата дошли смо до два мала утврђења, од којих сваки, лепог четвртастог облика, лежи на једном облом брду крај Дунава и раније су припадала господину Николи Балвију, оцу заповедника Коморана, а саградио их је један угарски господин који се звао *Erdoti*, због тога се још задржало име *Erdott* или *Dordek*.¹⁸ Ту лежи и једна лепа варош. Доле на брду биле су лепе баште, али сада су сасвим опустошене и дрвеће сасушено. Предвече, у шест сати, стигли смо до једног малог утврђења које је лежало на једном брду. Околу је лепа варошица *Okowar*, друкчије *Valroar* или *Uroar*, по реци *Ulpe*, латински се назива *Tibicus*. *Назива се и *Walkowar*, то је град *Valtin*.¹⁹ Варош је у долини,

веома добро изграђена и има један леп, велики каравансарај или гостионицу, на води, покрај једног веома дугог моста преко Вуке, према ливадама; на другој страни тече једна река, Драва,²⁰ и обе реке утичу у Дунав. Вука је велика и пловна. Ми смо с нашим бродом пристали недалеко од моста и ту смо провели ноћ. Мене је веома чудило, да не само у овом месту него и у другим местима у читавој Турској као и у Београду, ниједан човек није дошао који би желео да разгледа наш брод; нису тако радознали као наши људи који сместа појуре и зину. Никог нисам видео читавим путем, осим у *Острогону*²¹ и Будиму оне, које су к нама послали њихови господари.

118

Двадесет осмог фебруара дошли смо до једног четвороугаоног утврђења које је лежало на једном брду, зове се *Сотин*,²² али већим делом је све опустошено. Испод брда је лепа, велика варош и у њој једна добро грађена црква. У осам сати стигли смо до великог утврђења, зове се *Илок*, лежи на једном брду и био је грађен са лепим округлим кулама које су делимично пропале. Горе у тврђави лежи један леп град опасан зидом и у њему су три турске цркве. Турчин је, отприлике, 1545. године, пред тим стајао²³ и када је град и тврђаву већ заузео, хришћани су побегли у цркву која је у тврђави и бранили су се витешки до последњег човека да по зидовима околу још треба да се види крв како нам то прича Господин оратор који је пре био тамо. Доле, на Дунаву, стајала је још једна тврђава, али сада сва опустошена, од тога могу да се виде само трагови. По подне смо дошли до једног великог града на левој страни Дунава, зове се *Calosirt*²⁴, како се видело по зидовима, али такође потпуно порушен. Недалеко одатле, на једном другом брду, још једна тврђава, звала се *Черевих*, од ње су остали само зидови. Испод је лежало велико село. У један сат дошли смо до једне велике, лепе тврђаве, звала се *Петроварадин*, која је изванредно саграђена, на стеновитом брду, у круг, са лепим кулама и бедемима и опасана је двоструким зидинама; између зидина налазе се многе дрвене куће, унутра је велика црква са високим торњем, и припадала је једном отменом угарском господину. Испод брда, унаоколо, лежи дугачка варош, у њој је

једна лепа хришћанска црква. *У цркви, на певници, стоји година 1070. На једним гвозденим вратима на цркви стоји излишено »Maria virgo mater dei miserere mei«.* Поред тврђаве, на Дунаву, на десној страни, леже лепи, дивни виногради. Била је још једна

119

црква испод тврђаве, али сасвим порушена, те се виде само велики комади зида. Ту, на Дунаву, такође има лепих воденица од којих сам једну скицирао. Није увек било прилике да се све тврђаве обиђу; некада смо брзо пролазили, а некада није било добро место и не може се на води тако добро подесити као на копну. Ускоро смо издалека видели, на једном брду, град Карловце, где смо приспели касно увече и ту смо преноћили. Овај град је сасвим порушен, у њему има још да се види једна црква са шест исклесаних стубова; нашли смо је пуну свиња, коња и оваца. Свод је био потпуно пао; недалеко одатле била је једна лепа грчка црква у којој су биле грчке калуђерице. У тој цркви су, у новије време, становници дали да се направе лепе, украшене, позлаћене двери које стоје испред олтара са лепим, позлаћеним крстом у њиховом стилу. Унутра су висила многа сребрна и стаклена кандила. Иза олтара, где су такође висили њихови украси од плаве кадифе и белог атласа, нашли смо два хлебчића, а неколико их је било исечено у мале комаде које они употребљавају за причест; унутра је такође био један дрвени путир и једна кашика која им је служила да деци дају свету тајну; ту је такође било и неколико грчких књига чије су корице биле од сребра и позлаћене.

Првог марта дошли смо у тврђаву Тител или Tschelewik,²⁵ која је на левој обали Дунава, *њу је, наводно, саградио цар Константин Велики пре него што је проширио и изградио Цариград*.²⁶ Али пре него што смо овде стигли Господин је заповедио да пристанемо и наредио је Турцима да иду са нама. Они су нас возили до једног села, недалеко од Дунава, које се звало Мохач,²⁷ и показали су нам, код једне воденице, место где је 29. августа 1526. године Сулејман потукао краља Лудвика, уништио краљеву војску и краљ се са својим коњем, код воденице, стрпоштао у трску

120

и удавио у мочвари. Није далеко одатле један стари суви храст око кога је наслогано хиљаде хришћанских костију и глава, за вечити спомен, тако да готово прекривају храст, да се човек томе не може довољно начудити. Ја сам са глава сакупио гомилу маховине, коју сам понео са собом, и која је добра да се заустави крварење. Недалеко, на десној страни Дунава, на брегу, лежи тврђава Сланкамен, немачки се зове Слани Камен,²⁸ јер се овде копа камена со, поред је [била] лепа, велика црква и унаоколо много дрвених кућа. Доле, на води, лежао је велики град са више страна опасан зидовима, нарочито према води. У граду је велика црква, сасвим порушена, и једна друга која је још добро грађена. Град лежи на брду, али зидане куће су сасвим порушене и поново су саграђене дрвене, како се то види по темељима. Насупрот, са леве стране, долази река Тиса, Tais fluvius, велика и пловна, и улива се у Дунав. У два сата дошли смо до тврђаве која се звала Земун,²⁹ њу је Турчин, изгледа, дуго опседао, јер, да би је заузео сасвим ју је порушио; лежи на десној страни, доле се налази још неколико кућа саграђених од дрвета и једна турска и грчка црква. На води стоји леп каравансарај, јер ту долази много света који треба да се превезе; недалеко, са десне стране, долази једна велика вода названа Сава,³⁰ Savus fluvius, такође пловна и улива се у Дунав, преко које сви, који из Угарске или њених градова иду у Београд, морају да се превезу. Ми смо, хвала богу, добро приспели у Београд и сада смо завршили ову нашу пловидбу. Ми смо с нашим бродовима пристали на Сави, изнад града, на каменолому.

Дванаесто поглавље

ОПИС ГРАДА БЕОГРАДА И ЊЕГОВИХ ПРИЛИКА

Град Grichisch-Weissenburg, Belgradum, такође Taurunum, *Alba graeca, Nandor alba, Weis-Schlos, пољски Биалоград, Срби су га називали Chries, по Grichisch-Weissenburg-у*,³¹ тако су га називали стари писци, како ми је један отмени Дубров-

чанин показао неки стари римски новац; на једној страни је био представљен крсташ између вола и коња, а на другој је био натпис *Taurinum*. Јер су овде, у Мезији, римске легије имале обичај да зимују. Он је главни град Србије, припао је Угарској у време краља Сигисмунда³² који га је разменом добио од Ђурђа Деспота,³³ што значи господара Србије, јер је он био кључ Угарске. И пошто су овај град и тврђава припали Турчину, Угарска је дошла у тако тешку ситуацију. То је веома стари град, изграђен, веома лепо, са двоструким зидинама и високим кулама који су сада сасвим порушени, како су од Турака узети и освојени. Сада има већином ниске куће, улице су блатњаве, али, иначе, дугачке и велике. У средини града налази се велики каравансарај, унутра, у средини, лепа чесма; доле унаоколо је пуно сводова где трговци држе своју робу, а горе су њихове собе и одаје, јер је овде једно велико складиште пошто се обе велике реке, Сава и Дунав, састају поред града и обе су подједнако велике и пловне. Дунав задржава своје име до Црног мора, *а недалеко, са супротне стране, долази из Ердеља³⁴ и Ципса, река Тиса, такође пловна, која се такође улива у Дунав*. У њему станују Турци, Јевреји, Грци, Дубровчани, Далматинци, Хрвати, Италијани и свакојаке нације. Читав град је пун дућанчића, каравансараја и лепих џамија и турских цркава, као и разноврсних хришћанских цркава и јеврејских синагога. Исто тако

122

пун [је] дивних чесама и хамама, и све што човек зажели може да добије по дућанима као и у најотменијим градовима Италије или Немачке, нарочито код Дубровчана којима је турски цар дао нарочите слободне да се баве трговином, не само у овом граду као и у подграђу (које је по кућама готово веће од правог града, као што су по свим местима у читавој Турској подграђа већа, тако да, када би се рачунали заједно, чинили би нарочит, велики град), него такође и у Софији и другим угледним градовима Турске, јер они дају турском цару годишње 12 500 дуката, два сребрна и позлаћена пехара и ибрика и пашама уобичајено са митом. Овај град је Сулејман освојио 1521. године, пошто га је

раније, године 1440. у време краља Ладислава, опседао Мурат, осми турски цар, али ништа није постигао. Због тога је са Ладиславом склопио мир на десет година³⁵, који је Ладислав прекршио по заповести папе Евгенија и кардинала Јулијана, али је са читавом војском био потучен код града Варне, као што историја то даље обавештава. Године 1455.³⁶ пошто је султан Мехмед три године раније заузео Цариград,³⁷ дошао је он са четири стотине хиљада људи³⁸ пред Београд; али пошто га је 46 дана опседао,³⁹ дошао је војвода Јанош Хуњади⁴⁰ са 40 000 крсташа⁴¹ и победили су 40 000 Турака, чак су и Мехмеда ранили смртно, да је морао да се повуче. Пошто је Сулејман видео да је Лудвик само фигура, јер су великаши грабили све за себе, а он је био још млад господар, имао је мало моћи — међу великашима је такође била велика неслога — дошао је он под град, поткопао га на неколико места и узео је кључ за угарску круну. И увек је даље пасао и нападао Угарску. Горе, на брду изнад града, налази се лепа, велика тврђава са двоструким зидинама, високим и јаким, и од тесаника исклесаним кулама, покривеним оловом

123

— величанственог изгледа — и са једним озиданим опкопом унаоколо; неке зидине се спуштају све до воде где стоје нарочити бедеми и торњеви. Између зидина налази се неколико џамија и турских цркава. *Ову тврђаву је саградио Алберт,⁴² војвода аустријски и угарски краљ пошто је стекао Београд, јер се бринуо, ако би Турчин заузео тај град, онда би даље пасао, јер се три реке састају близу града; Сава води ка Италији, Дунав ка Аустрији, Тиса, која се улива у Дунав ту скоро насупрот, ка Ердељу, и све три реке су пловне*. У тврђави има неколико зграда са великим, јаким кулама слично хришћанским црквама, покривених оловом, али у њој није било ни посаде ни топова него је била сасвим пуста, јер Турчину ту не прети никаква опасност од хришћана. Доле, на води, код једног бедема, нашао сам велики надгробни споменик са натписом: *Hic iacet Johannes de Lonia, qui obiit feria quinta post festum nativitatis Mariae anno 1513.*

Каменолом уз који смо пристали је велико брдо у коме се ломе велики теса-

ници, и брдо је сасвим шупље, пуно је стубова и готово је слично лавиринту Тезеја⁴³ који сам касније видео на Криту код прастарог порушеног града Гортине,⁴⁴ недалеко од брда Иде.⁴⁵ Ту се још увек стално ломи камен од кога се граде турска градска купатила и цркве. Недалеко одатле стоји дуг, велики амбар у коме се држи жито као залиха. Од Беча доведе, до Београда, улива се у Дунав шеснаест пловних река, а шездесет речних токова дуж читавог Дунава све до Црног мора.

Овде се завршава краљевина Угарска, Београд је граница, и почиње земља Србија, између њих граница је река Сава која се ту улива у Дунав. Ова река носи име по краљу Сави, који је са Tviscom, после изградње Вавилонске куле, као и са Acelom који је

124

наводно отпочео изградњу Будима, дошао у ову земљу. И овде су дошли многи народи из Данске, ти су се упутили у ове земље које су Римљани називали Дачанима, Грци Мезима тј. Мајснерима,⁴⁶ као Срби, Дачани, Рашани, Бугари тј. Балгери или ратоборни јунаци,⁴⁷ Ердељци који још говоре добро тириншки, Готи из Гетије и пратња Tvisca и сви ови народи су потомци или род Меза, Гета и Дачана. Али Tvisco је родоначелник свих Немаца и они су се звали заједничким именом Сармати.

Краљевина Угарска, као и све ове земље, веома су плодна места, како сам раније на једном месту већ поменуо, због чега су се сарматски, скитски и други народи много борили за ове земље и заузимали их, нарочито Готи, Хуни, Лангобарди, Вандали, Херули, Гепиди, јер ове земље, Аустрија, Италија, Шлезеја, Чешка, Горња Немачка, као Улм, Аусбург, Нирнберг, имају стоке, волова и сваковрсне дивљачи, у изобиљу; посебно изврсног угарског вина, да не помињемо велике количине житарица што ове земље због велике плодности дају. Земља је пуна птица [и] дивљачи: јаребица, веверица, тетреба, кокошака, фазана, препелица, шљука, патка, орлова и већ како се све не зову, чапљи и ждралова, јелена, срна, дивљих свиња; као што се у брдима налази велико богатство у злату, сребру, бакру, гвожђу, олову, стипси, сулфату гвожђа, разноврсним добрим бојама, копају се соли оксида

гвожђа, малахија, плави камен, чист цинобер, жива, сумпор и сода. Има обиље разноврсног слатког воћа које расте на дрвећу и земљи; од каквог се у читавој Италији не налази боље; неколико врсти мађарских шљива, лубенице, кромпир или Citrulli,

125

шпанске и разне друге врсте трешања, разне врсте јабука и крушака, пужева, многе пловне реке, у њима велике количине великих риба, нарочито у Дунаву, моруне, иначе назване pisces Antacetae, долазе из Црног мора у реку Antacite,⁴⁸ која из Сарматије тече у Азовско море.⁴⁹ Тако да су се ове земље могле с правом називати земаљским рајем пре него што су дошле под турски јарам, што се, без сумње, догодило због њихових великих грехова, нарочито због њихове велике охолости и када се погледа њихова велика раскошност коју су ови људи упражњавали по градовима у свом ропству, посебно на свечаностима или свадбама, може се претпоставити шта се ту морало збијати у њиховој слободи; али то је био грех њихове сестре Содоме, охолост, добар мир и обиље. И св. Јероним, који је боравио у Палестини, био је Мађар из Пресбурга.⁵⁰ У Угарској, наима, има веома умних, ратоборних и храбрих људи који ваљано студирају, нарочито када им се зато укаже прилика, али Немцима су крвни непријатељи и зато нису хтели Фердинанда⁵¹ за краља. Они су веома колебљиви и веома нагињу новој владавини што је и био узрок пропасти краљевства. Ова краљевина је имала 12 жупанија⁵² и много бискупиа које су биле веома богате, али, као што Цицерон пише о Краљевини Ахаји:

»Nunc prostrata et diruta ante oculis iacet, Quae oppida quondam florentissima erant

Et menia quae quondam candida erant, nigra iacent«.

Другог марта смо се одмарали, разгледали смо град и његову околину. Ја сам га обилазио докле год сам

126

могао.

Трећег марта изнели смо све ствари са бродова и натоварили на теретна кола и кочије, спремили се за пут, јер доведе се

путовало водом; одавде тече Дунав далеко унаоколо, са леве стране, све док се на шест дана пута од Цариграда не улије у Црно море. Ипак су једном једног посланика возили низ Дунав и нису му дозволили да путује копном. Пошто је све било истоварено, поклонио је Господин оратор свој сопствени брод будимском паши, а друге осталим угледним капетанима Дунава и насадистима,⁵³ тиме га је оратор много обрадовао.

Тринаесто поглавље

КАКО СМО МИ ДАЉЕ ОД БЕОГРАДА НАСТАВИЛИ НАШ ПУТ КОПНОМ И НАПУСТИЛИ ПЛОВИДБУ

Четвртог марта кренули смо, у име бога, из Београда копном даље и са леве стране, на високом брду, издалека, видели тврђаву, звала се Паркан, друкчије Гроцка и Хисарлик.⁵⁴ То што овде, у овим местима, тврђаве, градови и села имају често по два или три имена долази због разлике језика, тако да су се они називали угарски, хрватски, турски и немачки у доба истих, а каткада су их и сами њихови градитељи, а после и поседници различито називали. Ова тврђава лежи у Рашкој, с оне стране Дунава, и саградио је турски цар — као један грудобран у коме су Турци могли да нађу уточиште — за ратовање с Горњом Угарском. Она лежи тако високо да се види три дана пре него што се дође у Београд и три дана после одласка из Београда. Рашка је покрајина Србије. У осам сати, недалеко од града, видели смо два комада једног дебелог зида где је турски цар имао свој логор када је опседао град.

127

Даље, са десне стране, видели смо два лепа, висока, обла брежуљка; на првом је била једна лепа гробница, на другом прилично високи комад неког стуба округло исклесаног. Ускоро смо дошли у саме пашњаке и велике планине; горе, на врховима високих брда, били су постављени стражари⁵⁵ који су једним турским бубњем давали путнику знак да треба добро да се чува разбојника којих има много на овом месту; због тога су из Београда морали да нам дају и војничку пратњу. На једну

миљу пута, на Дунаву, виде се град и тврђава названа Смедерево, која је раније припадала владару Србије. С леве стране, преко Дунава, виде се, издалека, Ердељске снежне планине.⁵⁶ Ми смо тог читавог дана прешли само три миље и дошли до једне тврђаве, поред Дунава, са четири бедема облепљене блатом, звала се Мала Паланка или *Bogguar*,⁵⁷ у њој је било 150 хусара⁵⁸ већином због руље и разбојника који ту крстаре и који се ту, по шумама и планинама, у гомилама задржавају. Ту, поред, саграђено је неколико кућица поред каравансараја или свратишта.

Петог марта путовали смо кроз саму шуму и прошли добар део пута до Велике Паланке или *Bogguara*,⁵⁹ која је исто тако једна тврђава као и претходна, али притом има више кућица и у њима станују Срби, поред је леп каравансарај.

Шестог марта дошли смо до једне високе планине кроз коју смо наставили пут. Успут смо наишли на два села и до ноћи стигли у Јагодину.⁶⁰ Пред градом је било гробље на коме су били подигнути многи стубови и дугачке мотке на којима су били обешени изрезани ликови животиња који треба да значе опрезност и окретност умрлих. На њима су висили и прамени косе које су себи секле жене и девојке, у знак жалости за умрлима, и вешали их на њихове гробове.

128

Четрнаесто поглавље

ОПИС ГРАДА ЈАГОДИНЕ

Овај град се назива и Епериес,⁶¹ то је један веома стари град; у њему је леп, велики каравансарај грађен за странце и путнике, има две велике џамије или турске цркве и неколико лепих конака, али, иначе, све саме мале, ниске кућице и с брда сличан је једном веома угледном, великом граду; иначе, лежи у равници, на реци која се назива Јагод.⁶² Народ у граду говори хрватски. Преко реке је саграђен веома леп, камени мост. У овој вароши или граду постоји, такође, на високој дрвеној кули, сат који откуцава, који, иначе, не може да се нађе у читавој Турској; када је овде управљао неки бег⁶³ био

је неки немачки сајција који је сам направио овај сат и завештао⁶⁴ и поучио људе да га сами навијају и, за трајну успомену, одредио приходе за њега.⁶⁵

Ту, у Јагодини, видели смо њихове погребне обреде који су се обављали исто као што је био обичај код старих Пруса, а који се [обред], како се пише, одржава, изгледа, још у Кини. Они носе своје мртве на одру у цркву. Тада стане жена са ћерком, најсвечаније обучена, поред мртваца и питају зашто је умро, да ли није имао да једе или да пије, да ли су му икада нешто ускратиле, моле га да се изјасни шта он од њих жели [и] падају ничице пред њим. Затим стављају крај мртваца гомилу хране и пића и одмах иду кући. Онда долазе свештеници или сиромашни људи и поједу ову храну, или, ако њих нема, пождеру је пси. Пре него што жена оде од покојника, ставља умрлом мужу на главу црвени шеширић какве у земљи носе девојке за удају, који су обично украшени многим пауновим перима. Када се [мртавац] сахрањује, од раног јутра жене и девојке отпочну очајну кукњаву, гребу своје лице, чупају косу, а један га хвали и прича његова дела од младости до краја. Такав начин сахрањивања мртвих — који су они сачували још од пагана — одржава се у Епиру, Бугарској, Рашкој, Србији и целој Далмацији.

129

Петнаесто поглавље

КАКО СМО МИ ДАЉЕ ПУТОВАЛИ И КАКО СУ СЕ НЕКИМА ОД НАС ДЕСИЛЕ ВЕЛИКЕ НЕСРЕЋЕ

Седмог марта дошли смо до једне велике воде, називала се *Morgbach* или *Морава*, некада се звала *Moschi*.⁶⁶ Ту су нас морали превести, што је ишло врло споро јер се брод или скела, за превоз, морала довести са неколико миља пута. Ова вода је веома широка и брза као Дунав и дели Србију од Бугарске. Ми смо на обема странама, на обалама, наишли на неколико развалина и трагове једног јаког, каменог моста које сматрају за остатке Трајановог моста; јер од ове воде наилази се на каменом поплочани пут који иде све до Ца-

риграда и зове се *via Traiana*.⁶⁷ Ипак смо ми мало њиме путовали пошто су Турци тражили најбољи пут, тако да смо ми већином возили поред њега, али каткада смо ишли и каменитим путем. Дошли смо до једног села које се звало *Параћин* или *Паракин*⁶⁸ и, како сам раније поменуо, готово сва села, варошице и градови имају два или три имена, бугарска, хрватска и мађарска.

Осмог марта путовали смо даље равним пољем; ту су нас, најпре, сусрели многи коњи под самарима, добро натоварени, на крају је наишао један отмени турски господин на коњу, са својом пратњом, и, пошто нас је приметио, наредио је да бубњају његови турски бубњеви и да трубе његове трубе од чега се коњ господина *Heidorfa*

130

уплашио и, пошто је кочијаш спавао, коњи су истрчали у страну и помешали се са коњима господина *Socorsa*, нашег коњушара; и коњи оба господина су појурили и најбољи коњ господина *Heidorfa* сломио је једну ногу, а обоја кола су се преврнула. Господин коњушар *Socors*, пошто је пре тога био болестан, није могао да искочи из кола, и тако је тешко удесио главу да на његовом лицу није остало ни најмање коже и његова кожа је била јадно искидана јер је био дуго вучен по земљи, биле су и обе руке сломљене и добри *Socors* није личио на човека. Ипак смо ја и берберин Северин Краге око њега уложили толики труд, да је он, божјом помоћи, опет био читав и здрав пре него што смо дошли до Цариграда, због тога ме је и даље веома волео. Господин *Nami* је устрелио малом пушком болесног коња, јер бисмо га, иначе, морали оставити ту на пољу, да не би допао ниједном Турчину. Ноћу смо дошли у једно село које се звало *Spatarichi* или *Spahî Cohî*,⁶⁹ село спахија, у коме се налазио један веома леп хамам, а иза села тече велика река која тера један точак, тај има на обема странама ведрице које црпу воду и сипају у један олук и тако се вода доводи до хамама, што је једна добра инвенција. То сам касније видео и у Пироту у ком граду постоји воденица слична овој.

Деветог марта устали смо пре зоре, путовали смо високом планином и каменитим

путем и дошли у село које се звало Welichmon.⁷⁰ Изнад овог села лежала су два порушена утврђења. Путем, код једног поточића, почиње поново калдрмисани пут који се у целој Бугарској зове *via Traiana*, по градитељу цару Трајану и тај пут је великим трошком турског цара и паша био одржаван и поправљан све до Цариграда, али ми смо, међутим, исти често губили због тога што је пут на неким местима био упола уништен поплавом и другим непогодама. С десне стране видели смо реку Нишаву⁷¹ која нас је пратила све до града Ниша, у који смо стигли истога дана.

Шеснаесто поглавље

ОПИС ГРАДА НИША

Град Ниш носи име по реци Нишави која протиче кроз град; раније је био знатан и велики град, као што је још и сада познат, али сада једва да постоји шести део и могу да се виде ту и тамо зидине, велики комади сводова под земљом и бедеми, као и велики део тврђаве испред које смо прошли када смо улазили у град; али сасвим порушена и оронула. Град лежи испод велике и високе планине која је пуна топлих извора, и овде је половина пута од Беча до Цариграда; и овај град је некада био престоница Србије.

Земље Србија и Босна називале су се Доња Мезија, Бугарска и Влашка Горња Мезија; и св. Теофилакт⁷² је био бугарски бискуп. Иначе је сиромашан, прост народ; велика тешкоћа код тог народа је што он треће или четврте године мора ропски да да Турцима, као десетак, своју децу која су одвођена у одређена места и одгајана у турској религији и обрзана.

У овој реци Нишави прича се да се, у једном виру, који је још ограђен оградом од жбуња, удавио један цар пошто је поред града водио велику битку у којој се ознојио и кад је хтео да се у овој реци освежи и окупа, остао је у њој; и становници су нам показали то место, и они мисле да је то био цар Сигисмунд.⁷³ Ми смо се такође купали у овој реци. И после

мене, када је господин Fridrich Krekwitz пролазио кроз ово место, двојица његових слугу остали су у овој реци, како ми је то причао Frideric Seidel који је тада путовао као апотекар.

Испред нашег коначишта нашли смо велики мермерни камен на коме је било урезано:

D. M. Aureliae Florentinae dulcissimae Et Victorinae Et Candidani Et Urbi auct. liber Severo Et sibi Et suis posuit.

У овом граду има пет добро грађених џамија;⁷⁴ код једне су два лепа гробља и један леп hospital који Турци називају имарет,⁷⁵ у коме смо и ми одсели, јер сваки може слободно да уђе. У овом hospitalu даје се сваком, био он Турчин, Јеврејин, хришћанин или што му драго, један оброк; комад овчјег меса, округли хлеб, здела чорбе; то је кувани пиринач из супе од овчјег меса, а његовом коњу, за оброк сточна храна, зашта он онима који му то дају не сме дати никакав бакшиш, јер га они неће узети сматрајући то великим грехом, али сваки може да пије и вади [воду] из хладног бунара који стоји у средини дворишта. Овај град⁷⁶, као и Пирот⁷⁷, саградио је краљ Пир,⁷⁸ rex Epirotarum, који је био велики разбојник паганске цркве и који је био прободен у својој постељи. У овим градовима станују већином хришћани пошто се Турци радије задржавају у великим градовима, јер њихов закон забрањује вино.

Седамнаесто поглавље

КАКО СМО ДАЈБЕ ПУТОВАЛИ ДО ПИРОТА

Десетог марта путовали смо веома високом, стеновитом планином где је све било под снегом који смо ми доведе, путем, мало видели, јер је било већ прилично топло. Ноћу смо стигли у једно село које се звало Куричесма⁷⁹ и било је у истој планини. Ми смо сви били мокри јер је целог дана падала киша; морали су сви заједно, са Господином оратором, да иду пешке, због камените планине. Усред села стоји изванредна, лепа чесма; ми смо сви овде морали, као и сам Господин, да се

задовољимо куваним јајима, јер због велике кише нисмо могли да идемо даље.

Управо овде почиње Велика Бугарска. Бугарске жене су тако марљиве у предену да, када иду путем, никада не иду доконе него имају преслицу са вуном закаченом назад на потиљку; иду, тако, и преду вретеном. На ушима имају, обешену, као украс, гомилу турских аспри или другог сребрног и златног новца, поред стаклених корала, што им вуче уши до рамена. Богате жене и девојке имају златно прстење, украшено драгим камењем, провучено кроз једну ноздрву, каквих сам неколико видео. Своју косу пуштају слободно да виси у једној оплетеној мрежи; богате носе од свиле, а сиромашне од вуне разноврсних боја. Известан број ових жена, како су ми причали, пореклом од старих Бугара, што значи да су стари родови, на својим главама носи високе, од сламе плетене необичне шешире уплетене вуненим концем, на којима виси гомила стакларије која, кад се сјаји, изгледа ванредно лепо и нарочито сликовито. Ови шешири су доле уски и око два или три педља високи, горе су све шири и отворени, тако да не штите ни од кише ни од сунца него служе за украс и изглед жене, али изгледају као комедијанти и могу лако да се смакну с главе. Носе кошуље од грубог ланеног платна гротканог разноврсним бојама и, пошто је било веома топло, ја сам се спреда сасвим раскопчао; имао сам на себи кошуљу од шлеског ланеног платна. Тада ми је пришла једна жена, погледала моју кошуљу, зачудила се да на њој није било ништа шарено извезено, показала ми је своју коју је носила уз само тело, као и све друге, пошто је била тако лепо шарена и, мада је била груба, допала јој се њена више од моје. И ја сам са њом могао добро да говорим пошто сам се служио чешким језиком који је настао из пољског, а оне су говориле хрватски или словенски.

Ја морам да се чудим како се по свету простиру необични језици, као и ношње, нарочито у жена. Што се тиче језика, тако имамо, најпре, Краљевину Пољску, чији говор разумеју с једне стране Руси и Московљани, који се простиру све до Црног мора, до Казана⁸⁰ и Астрахана, с друге стране Влашка и Молдавија које се такође простиру до Дунава и Црног

мора; са стране Угра — *који имају свој нарочити језик, али говоре и словенски* — Моравци и Чеси. Мада говоре различите језике, ипак могу једни друге да разумеју, слично као Немци Горње Немце, Холанђане, Саксонце, Шлежане, Енглеze и друге. Али када срачунам, налазим да следбеника пољског и чешког језика или тих који од ових потичу има, како се мени чини, већи број него немачких, мада је Немачка са суседним покрајинама, које јој припадају, једна веома лепа, добро изграђена и многољудна земља и, како изгледа, пуна је градова; нећу о томе да пишем него о величини тих земаља које су, морам признати, већином необрађене и пусте.

135

Јер ја хоћу да поменем само оне покрајине и земље кроз које сам прошао; на првом месту Велику и Малу Пољску, Мазовију,⁸¹ Литву, Русију, Пруску, Чешку, Моравску, Доњу и Горњу Угарску, Србију, Дакију, Рашку, Бугарску, Босну, Тракију, целу Македонију, Ахају, Далмацију, Албанију, Илирију и њој суседна острва којих има много и на којима сви говоре словенски и далматински. Шта су сада друге области и земље, које нисам видео, нарочито цела Московија, која се простире до Перзије и до Белог и Леденог мора, затим Молдавија и Влашка, па цела Скитија до Татарске, ја не могу да се довољно начудим томе. Што се тиче ношње, овде сам, у Бугарској, исто такве нашао — са њиховим шареним кошуљама и кад су најлепше украшене, са њиховим шареним огртачима на једном рамену који је причвршћен једном гвозденом или месинганом иглом — као код наших пруских, ливонских, курландских, руских и литванских жена између којих није било никакве разлике; и кад сам стигао у Толну, мислио сам да су литванске жене дошле овамо из моје земље. Мушкарци иду на исти начин као наши Курланђани и Литванци, са дугом косом у оделу од сиве грубе тканине, већином без шешира и подсећају ме на курландске и ливонске сељаке; ако су мало пијани, као што сам ја такве често виђао кад сам био послат и служио у Риги, стално певају *Niegu Niegu Mascalon*, ја сматрам да они хоће да певају о Јерусалиму и Дамаску. *И при опису града

Цариграда хоћу даље још да поменем шта је Филип Морне⁸² о Турцима и Татарима мислио да они воде порекло из Израела иза Медије и да су одатле дошли и да се отуда служе песмом *Hieru* и *Mascalon**. И као што се мисли да су они били Јевреји и да их је Тит Веспасијан, пошто је заузео Јерусалим, преселио на ова места;

136

штавише многе ливонске и литавске речи сличне су латинским као *deves davo dentes devus davo douas*, то је: Кад је бог дао зубе, даће и хлеб. Овде је *deves deus, davo dabit, dentes* је и латински *dentes* — зуби, и иначе још много хиљада речи, како сам чуо од оних који знају литавски и ливонски језик. Литавски нисам никад учио, употребљавао сам само оно што се односило на мој посао. Ја сам се сувише дуго задржао на овим земљама; око њихових језика и ношње, али спопала ме је велика радост и задовољство да посматрам божја чуда. Сада ћу се даље вратити на моје путовање.

У овој земљи Бугарској нема уопште племства као и иначе у целој Турској земљи; и нико није смео да се појави ко би желео да се хвали племством или родом; цени се само и једино османско колено. Многи родови старих владара, па и колено Палеолога, полазили су за пастире; дакле, племство је потпуно искорениено на шта наше племство, које се толико високо држи и друге поред себе презире, треба добро да обрати пажњу, јер сада племенита девојка краљевског рода иде за сељака.

Једанаестог марта ишли смо опет кроз саму велику планину и нешто око десет сати дошли до чувеног града Пирота.

Осамнаесто поглавље

ОПИС ГРАДА ПИРОТА И КАКО СМО ОДАТЛЕ ДАЉЕ ПУТОВАЛИ

Град Пирот, саграђен од краља Пира,⁸³ сада га становништво назива Шаркој, лежи у једној лепој равници између брда и био је диван и леп град и мора се рећи: *Nunc prostrata ac diruta ante oculis (!) iacet.*

137

Испред града, иза једне стене, избија велики извор; око града тече једна вода која тера точак на коме су около ведрице, оне црпу воду и сипају је у корито и тако се вода спроводи до хамама.

Ова вода тече нарочито око тврђаве која лежи на једној стени; раније је била врло јака, али сада сасвим пропала, тако да постоји још само неколико кула на којима роде свијају своја гнезда. Становници су већином хришћани и аријанци и у граду постоји само једна турска џамија или црква.⁸⁴ Негде око овога места, недалеко испред града, када је владао цар Марко Антоније, пре 1.400 година, ту се била једна страховита битка где су Римљани победили Готе,⁸⁵ како о томе сведочи један стари, округлао стуб, прилично висок, зове се *tror(ae)um* или победни стуб који је подигнут у част поменутог цара Антонија, са једним грчким натписом и још једним преко њега, који се налази, отприлике, на једну миљу пута од града, код једне чесме, испод једне планине, али, писмо се сада више не може прочитати. Горе на брду, испред града, могу се видети још велики делови зида старе тврђаве.

Дванаестог марта дошли смо до чесме и погледали стуб. Натпис је био већим делом испран. Ишли смо даље кроз саму стеновиту планину, ту нас је сусрео један отмени паша са много народа који је био дивно обучен. Иначе, у овој планини је сасвим несигурно, стога је горе на врху брда постављен један стражар који бубњем даје знак [за пролазак]; у турској земљи се, дакле, одржава један сасвим добар поредак. Кад се дође до овог места, исто је као кад би се пловило преко полутара, јер долази у сусрет један тако топао ваздух да се човек угуши и не може да дише, уз то, не може ништа да се једе неколико дана, као што се догодило мени, берберину и већини наших из пратње. Господин оратор каже да је било потребно да једемо много белог лука.

138

Увече смо скренули с пута у једно село по имену Драгоман, које је припадало Мехмед-паши. Увече је дошла к нама једна бугарска невеста са својом мајком и веома угледним пријатељима и понудила Госпо-

дину оратору пиће са своје свадбе. Они су били, по њиховом обичају, лепо украшени, а падала је веома јака киша. Људи су нам понудили слуге за њихову свадбу, неколико од њих, као и ја, отишли су тамо и посматрали њихове свадбене обичаје; они су изводили своје игре са толико велелепности и певања као наше литванске жене. Код ових народа је велика срамота да своју кћер или пријатељицу дају добровољно једном човеку за жену; стога, кад су гости највеселији, младожења украде своју младу, тајно и неочекивано са свадбе, и води је у своју кућу; затим настаје као нека гужва, као да су незадовољни што је женик одвео невесту; ипак се свађа и непријатељство ускоро смирују и, на крају, настаје из тога смех. Наш је конак био поред једне суваче. Испод села, у планини, била је једна лепа чесма.

Тринаестог марта путовали смо софијским пољем поред једне веома високе пла-

нине која је са десне стране пута [и] тако висока да њени врхови досежу до облака, становници је називају Merten и на њој има пуно снега, према назнакама на карти сматрам да је то планина Orbelli⁸⁶ која дели Бугарску и протеже се до Егејског мора. На овој равници има много округлих, високих узвишица, ту можда леже отмени људи који су погинули у некој бици. Пошто смо се сада мало попели на висину, избројали смо, околу у планини, 12 лепих села; дакле, овај предео је лепо, плодно, пријатно место. Предвече смо стигли у леп, велики, прастари град Софију. Ту смо одсели у лепом, новом каравансарају
139

саграђеном од самог тесаника и лепо исклесаних стубова, читав прекривен оловом. Насупрот је била огромна, лепа џамија која је саграђена по угледу на хришћанску цркву; у њој станују турски монаси који знају да исецају лепе ствари од папира.

НАПОМЕНЕ

¹ У оригиналу, овде и на свим осталим местима, Ofen.

² У ориг. Grichisch-Weissenburgk. Употребљавају се, ређе, и друга имена.

³ У ориг. Thona.

⁴ У ориг. Totes.

⁵ У ориг. Kevin.

⁶ У ориг. Raczenmarckt.

⁷ У ориг. Raczobi.

⁸ Данас острво Сепел.

⁹ Можда је ту реч о књигама на машем језику.

¹⁰ У ориг. Gros-Packschi. По путописцима XVI века постојао је и Мали Пакш. Данас само Пакш.

¹¹ У ориг. Долна.

¹² Антички назив за Мохач или неко место које се налазило у његовој околини. (A. Graf, *Übersicht der antiken Geographie von Pannonien*, Budapest 1936, 101).

¹³ У ориг. Ерл.

¹⁴ Вероватно је видео само брдо које се дизало недалеко од Сигета, тврђава није могла да се види јер је лежала прилично ниско.

¹⁵ У ориг. Gulusta.

¹⁶ У ориг. Drahe.

¹⁷ У ориг. Villach.

¹⁸ Град Ердут се помиње први пут 1476 — Castellum Erded. Припадао је Тителском каптолу, доцније породици Bánffy de Alsólendva,

од 1526. до 1687. године био је под турском влашћу. (*Војводина*, I, Нови Сад 1939, 308).

¹⁹ Реч је о граду Вуковару на реци Вуки; Tibiscus је латинско име реке Тамиша, (RE VIA (1936), 814—815), док се Вука називала Volca. (Н. Вулић, *Далматинско-панонски устанак (од 6—9 г. по Хр.)*, Глас SKA CXXI, 1926, 64).

²⁰ У ориг. Traga.

²¹ У ориг. Gran.

²² У ориг. Bodin.

²³ Турци су заузели Илок 1526. године.

²⁴ Непознато. Данас постоји потес Калоша у атару села Плавне. (Д. Поповић, *Срби у Бачкој до краја осамнаестог века*, САН Београд 1952, 135). У том случају путописац је погрешно редослед, јер треба да се помиње иза Вуковара.

²⁵ Овај назив Титела није познат.

²⁶ Тител је сазидан у XIII веку, а доцније је обнављан и повећаван. (Д. Поповић, *нав. дело*, 156).

²⁷ Мохач су посетили, без сумње, знатно раније.

²⁸ У ориг. Saltzstein.

²⁹ У ориг. Semon.

³⁰ У ориг. Sau.

³¹ Средњовековно латинско име Београда је Alba Graeca или Alba Bulgariae, Мађари су га звали Alba Nándor, Nándor Alba и Nándorfejtóvár, немачко му је име Grichisch-Weissen-

burg. (F. Šišić, *O značenju imena Hándorfejérvár*, Rad JAZU CCVII, 101—136). Што се тиче назива Taurunum, ту Лубенау, као и већина путописаца XVI и XVII века, грешни, јер се римски град са тим именом налазио на месту данашњег Земуна. Chries, као име Београда је непознато, вероватно је у питању искривљени облик од придева grichisch.

³² Сигисмунд I (1368—1437), угарски краљ (1387—1437).

³³ Уговором у Тати, 1426. године, обавезао се деспот Стефан Лазаревић да ће његов наследник, поред осталог, предати Угарској Голубац и Београд. Следеће године деспот Ђурађ Бранковић предао је Угарској само Београд, док је Голубац издајом доспео у турске руке.

³⁴ У ориг. Sibenbirgen.

³⁵ Сегедински мир, јер о њему је овде реч, склопљен је 1444. године, после победа хришћанске војске над Турцима крајем 1443. и почетком 1444. године.

³⁶ Мехмед II опседао је Београд 1456. год.

³⁷ Цариград су Турци освојили 1453. године.

³⁸ По Халкокондилу турска војска бројала је око 150.000 људи. Г. Елезовић — Г. Шкриванић, *Како су Турци после више опсада заузели Београд*, САН Београд 1956, 26).

³⁹ Опсада Београда трајала је нешто преко двадесет дана. (Исто, 27—30).

⁴⁰ У ориг. Graf Hans Hunniad. Сибињанин Јанко из српских народних песама.

⁴¹ На угарској страни била је сакупљена војска разноврсног састава, бројала је 60.000 људи. (Исто, 27).

⁴² Албрехт II (1437—1439) није ни саградио ни поправљао београдску тврђаву.

⁴³ Грађевина краља Миноса на Криту коју је саградио Дедал.

⁴⁴ Gortyn, развалине код данашњег Хагиои Дека.

⁴⁵ Данас планина Псилодитис.

⁴⁶ Средњовековни назив за Саксонце.

⁴⁷ Бугари су добили име по татарском народу Протобугарима који су дошли на Балкан с Волге, по којој су и прозвани.

⁴⁸ Издавач овог путописа претпоставља да је то река Кубан. Међутим, уз реку Кубан нисам наша латинско име.

⁴⁹ У ориг. Палус Маеотис.

⁵⁰ Свети Јероним потиче из Стридона, античког насеља у римској провинцији Далмацији, није утврђено где се налазило. Неки сматрају да је то Зрињ на Уни.

⁵¹ Фердинанд I (1503—1564) римско-немачки цар (1556—1564).

⁵² У ориг. Grafschaft.

⁵³ Шајкаши, служили су на шајки или насаду — ратној лађи на реци.

⁵⁴ У ориг. Barkson, друкчије Groschka и Пис. Прво име долази од мађарске речи várkány (тврђава, бедем, утврда), које се у турским изворима употребљава као синоним за паланку — као име за Гроцку до сада се није сусретало у путописима, док су друга два — Гроцка и Хисарлик или Хисарџик — уобичајени називи овог места. Међутим, овде је путописац погрешно, а заједно са њим и издавач, јер, судећи по положају тврђаве, као и по чи-

њеници да се одмах затим помиње Мала Паланка, што је један од назива за Гроцку, овде је, очигледно, у питању тврђава Авала.

⁵⁵ Реч је о дербенџијама који су бдели над безбедношћу путева.

⁵⁶ У ориг. Siebenburgische Schneeburge. Данас се називају Трансилвански Алпи.

⁵⁷ Реч је о Гроцкој која се, као што је поменуто, називала и Малом Паланком. Друго име — Bogguar — за сада је непознато.

⁵⁸ Године 1580. посада ове тврђаве бројала је 72 члана. (Taru ve Kadastro, Анкара, Смедеревски дефтер No 184, 156.)

⁵⁹ Велика Паланка је чест назив за Хасан-пашину Паланку или Белу Цркву (турски Ak Kilisa). Данас Смедеревска Паланка.

⁶⁰ Тако се Јагодина називала у средњем веку, а по Ђ. М. Милићевићу тај облик је постојао и у његово време. (*Кнежевина Србија*, Београд 1876, 202). Данас град Светозарево.

⁶¹ Епериш је име једног села у северној Мађарској. Јагодина се називала и овим именом вероватно због тога што су у њеној околини живели Мађари досељени из овог места. Њих помињу Х. Дерншвам (М. Влајинац, *Из путописа Ханса Дерншвама 1553—55 г. Браство XXI, 1927, 97*) и Шт. Герлах (П. Матковић, *Путовања по Балканском полуотоку XVI века. Путописи Stj. Gerlacha и Sal. Sweigera или описи путовања царских посланстава у Цариград наиме Давида Унгнада од год. 1573. до 1578. и Joach. Sinzendorfa од год. 1577*, Rad JAZU CXVI, 51), а забележени су и у турском катастарском попису који је настао негде средином XVI века. (Nationalbibliothek, Wien, Смедеревски дефтер No MXT 632, 136—37).

⁶² Јагодина се налази на реци Белици.

⁶³ Реч је, без сумње, о Дервиш-бегу, сину Бали-беговом који је изградио Јагодину. Зна се да је деценијама беговао у Сегедину. Последњи пут се помиње 1555. године. (М. Влајинац, нав. дело, 97).

⁶⁴ Мисли на бега.

⁶⁵ Опет на бега.

⁶⁶ Прво име је, вероватно, само немачка кованица, док је последње преузето од Птоломеја.

⁶⁷ По народном предању, које бележи неколико путописаца, римски војнички пут, via militaris изградио је цар Трајан. Као што је утврђено, међутим, први пут у долини Мораве изградили су Римљани 33. године а источни део пута кроз Тракију између 29. и 61. године.

⁶⁸ Оба облика су била у употреби.

⁶⁹ Реч је о Алексинцу који се називао и

Спахикеј. Први облик је, уколико не представља искривљено друго име, непознат.

⁷⁰ Можда данашње село Веље Поље, северно од Ниша. Забележено је у турским пописима XV и XVI века.

⁷¹ У ориг. Nissa.

⁷² Родио се у Еурупу на острву Еубеји пре 1055. године, охридски архиепископ, умро после 1108.

⁷³ Као што је познато краљ Сигисмунд се није удавио. Можда ова прича има своју основу у крвавом сукобу становника Ниша са крсташима 1096. године.

⁷⁴ Године 1580. у Нишу је забележено девет месџија и једна џамија (Тару ve Kadastro, Анкара, Смедеревски дефтер Но 166, 285—286).

⁷⁵ Реч је, без сумње, о имарету који је подигао Мехмед-бег Минетовић, смедеревски санџакбег од 1459. до 1463. године. (Bašvekâlet Arşivi, Istanbul, Нишки дефтер No 27 (1498), 76.)

⁷⁶ Ниш су вероватно основали Келти при крају III века пре н.е. којима дугује и своје име.

⁷⁷ У ориг. Пиро. Пирот се први пут помиње у првој половини III века, био је римска кула мотриља звана Turres.

⁷⁸ Пир (319—272).

⁷⁹ Куричесма (Куручесма) или Клисурица налазила се, по Јов. Цвијићу, између данашњих села Кренице и Клисуре. То се место и данас зове Кури Чесма или Стара Клисура и у њему се виде остаци зидане чесме која се такође звала Кури Чесма. (*Преглед географске литературе о Балканском Полуострву*, III, Београд 1897, 116.) Према томе погрешна је прет-

поставка досадашњих издавача путописа да се Кури Чесма или Клисурица налазила на месту данашње Беле Паланке.

⁸⁰ У ориг. Sarasan, идентификовање преузето од издавача.

⁸¹ У ориг. Masau. Историјски назив дела пољских земаља у средњем току реке Висле.

⁸² Philippus Mornai (1549—1623), Baron de la Forest, писац и дипломата у време Анрија IV. Подаци преузети од издавача.

⁸³ Ово питање је расправљено у напоменама 77.

⁸⁴ По турском пописном дефтеру који је настао крајем XVI века у Пироту је било 5 месџија и 3 џамије (Тару ve Kadastro, Анкара, Софијски дефтер No 61 (Мехмед III), 114—15).

⁸⁵ Реч је о бици из 269. године када је римски цар Марко Аурелије Клаудије потукао код Ниша Готе, после чега је добио назив Готик.

⁸⁶ Orbellus је антички назив за Родопе. Планина под снегом, коју помиње путописац, вероватно је Рила.

REINHOLD LUBENAU SUR BELGRADE ET LA SERBIE EN 1587

dr. Olga Zirojević

Le journal de voyage de Reinhold Lubenau *Beschreibung des Reisen des Reinholds Lubenau* édité en 1915 à Königsberg (Mitteilung aus des Stadtbibliothek zu Königsberg i. Pr. VI) est resté jusqu'à présent inconnu de la science yougoslave. Cependant, dans la série des récits de voyage publiés, cette oeuvre, par son ampleur et par la diversité des données, occupe sans doute une place très importante. Pour cette raison on n'a traduit ici que la partie qui contient la description du voyage à travers les pays yougoslaves qui embrasse, afin de garder l'unité du texte original, le trajet entier Budim—Sofia.

Reinhold Lubenau (1556—1631), pharmacien, né à Königsberg en Prusse, a commencé ces voyages, qui dureront seize ans entiers, en partant pour la Pologne en 1583. Il a parcouru d'abord l'Allemagne et la Hongrie, ensuite il part à Vienne, et comme pharmacien il s'est joint à la délégation de Rodolphe II, emportant les

impôts annuels à la Porte. Ils sont partis en voyage par le Danube jusqu'à Belgrade et de là, à travers la Serbie et la Hongrie.

Les descriptions des localités traversées sont surtout des impressions personnelles de ce qu'il a vu et éprouvé, et ce qui donne à ce journal de voyage une valeur particulière ce sont de nombreux détails et l'objectivité. En ce qui concerne les localités sur le territoire Yougoslave par exemple, Lubenau donne une série de données qui ne se trouvent pas dans les oeuvres dont nous avons eu l'usage jusqu'à présent, de cette manière il a enrichi notre science sur l'époque mentionnée. Autant que nous ayons pu vérifier, Lubenau n'est incertain qu'en matière des chiffres, du reste comme la majorité d'auteurs de récits de voyages.

Le texte est traduit intégralement, avec beaucoup plus de commentaires que n'en a donnés son éditeur W. Sahn.

